
Delilleriyle Şafii İlmihali (Shafii Catechism with Evidences)

Alaaddin GÜNEŞ

Seyda Yayınları, Diyarbakır, 2014, 740s.

Tanıtın: Fatih KARATAŞ*

Dinî görevler denince başta iman etmek, sonra imanın gereği olarak ibadetleri yerine getirmek akla gelir. Bununla beraber münker olan (haram, mekruh gibi) şeylerden de sakınılması gerekmektedir. Ayrıca aileye, içinde yaşanılan topluma ve diğer insanlara karşı sorumluluklar ve yapılması gereken ahlaki görevler de vardır. İşte ilmihal türü eserler, ibadetler başta olmak üzere gündelik hayatta kişinin bilmesi gereken bu gibi temel dini bilgileri içermektedir.

Her Müslümanın dinî görevlerini yerine getirecek, helal ile haramı, hak ile batılı birbirinden ayıracak kadar bilgi sahibi olması farzdır. Bu yüzden Müslümanın özellikle ibadetler ve günlük hayatta karşılaşılan önemli meseleler konusunda Vahiy ve Sünnete uygun yaşaması gerekmektedir. Dolayısıyla Kitap ve Sünnetten çıkarılmış olan hükümleri öğrenip amel etmeye çalışmak, her müminin görevidir.

İlmihal olarak adlandırılan çalışmalar, fıkıh ilminin özellikle ibadet bölümlerini içeren ve yukarıda zikredilen konulara değinen çalışmalardır. Bu itibarla ilmihaller, halkın din ile doğrudan muhatap olmalarını sağlayan temel kaynaklar olduğundan son derece önemlidir. Bu öneminden olsa gerek, zaman içinde pek çok ilmihal kaleme alınmıştır. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim meali ve ilmihalin, kaba bir genelleme yapılacak olursa, ülkemizde en çok eser üretilen iki alan olduğu söylenebilir. Bu durumun olumlu ve olumsuz yönleri bir tarafa, bu tür çalışmalar halkın ilmihallere karşı gösterdiği ilgiyi ortaya koyması açısından son derece önemlidir.

Ülkemizde Hanefi mezhebinden sonra müntesibi en çok olan mezhep Şafii'dir. Hanefi mezhebine mensup olanlar için ilmihal ihtiyacını, Mehmet Zihni Efendi'nin Nimet-i İslam'ı ve özellikle Ömer Nasuhi Bilmen'in Büyük İslam İlmihali tamamen karşılamıştır. Ancak Şafii mezhebine mensup olanların ilmihal konusundaki ihtiyaçları, son zamanlara kadar karşılanmamış değildi. Bu ihtiyacı gören zamanımızın ilim ehli, "Şafii ilmihali" adıyla güzel çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Bunlar arasında Halil Gönenç'in ve Mehmet Keskin'in Şafii ilmihalleri önemlidir. Tanıtıma çalıştığımız eser de müellifin gördüğü bu ihtiyaç sebebiyle ortaya koyduğu bir çalışmadır.

* Arş. Gör., Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku A.B.D.
fatihkaratas83@hotmail.com

Müellif; mezhepleri, İslam şeriatının insanlar üzerindeki merhamet kolları olarak nitelemekte ve mezheplerin dinin esasında müttelik olup detay meselelerde aralarında ihtilaflar çıktığını belirtmektedir. Müellife göre bu ihtilaflar, farklı şart ve durumlarda olan insanlar için rahmet ve kolaylık vesilesidir. Mezhep tefrikası veya Şafiliğin üstünlüğü iddiası gibi bir amacının olmadığını özellikle belirten müellif, Şafii mezhebine göre ilmihal yazmasına gerekçe olarak sadece bir mezhebin hükümlerinin delilleriyle bildirilmesini gösterir. Bu son derece önemli ve yerinde bir amaçtır. Çünkü bütün Müslümanların dinî konularda yeteri kadar doğru bilgi sahibi olmaları gerekir. Bu, İslam'a mensubiyetlerinin muktezasıdır. Zira Müslüman, Allah'a teslim olan demek ise; Allah'a karşı iman ve ibadet vazifesini layıkıyla yerine getirerek teslimiyetini ortaya koyacaktır (s. 3-4).

Müellif, yedi yıl süren ve 2012'de bitirdiği ilmihal çalışmasına esasen "e'l-Fıkhü'l-Müdellet" ismini verdiğini belirtmektedir. Kitabın dili Türkçe olduğundan olsa gerek, mezkûr ismi değil de "Delilleriyle Şafii İlmihali" ismini kullanmıştır. Bu ilmihal, en çok rağbet gören ve müstağni kalınamayacak eserlerden olan "Minhâc", "Tânetu't-Talibin", "Muğni'l-Muhtâc" gibi temel Şafii fıkıh kitaplarına dayanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca güncel meselelerde, Mustafa e'l-Hın, Mustafa Buğa ve Ali Şerbeci'nin yazdıkları "Büyük Şafii Fıkhı" eserinden de iktibasta bulunulmuştur.

Eser üç bölümden müteşekkildir. Birinci bölüm itikatla ilgili meselelere (s. 7-121), ikinci bölüm ibadetlerle ilgili meselelere ayrılmıştır (s. 122-457). İbadetler bölümü, namaz ibadetinin de şartı olan temizlik konusuyla başlamakta, akabinde namaz ve diğer temel ibadetler ele alınmaktadır. Üçüncü bölüm olan muâmelât kısmında sırasıyla şu konular ele alınmıştır: Bey' (alış-veriş), riba (faiz), selem, istisna, vakıf, lukata, nikâh, talak, iddet, nafaka, radâ' (s. 458-676). Muâmelât konularını yine temelde helal-haram veya ibadet konusu olan avlanma, zebh (eti yenen hayvanların şer'i boğazlanması), kurban, yenilmesi ve içilmesi helal veya haram olan şeyler ve adak konuları takip etmiştir (s. 677-722). Normalde bu konuların ibadetler bölümünün sonunda zikredilmesi, ardından son bölümde de muâmelât konularının işlenmesi beklenirdi. Müellif belki de bu meseleleri, gündelik hayatta daha çok karşılaşıldığı için doğrudan ibadetler içerisinde zikretmemiş; güncel mesele olarak değerlendirip muâmelâtta sonra kitabın sonunda ele almıştır.

Müellif, mezhep ihtilaflarının sebeplerinden bahsederken, bunlardan birini şöyle açıklar: "Hanefiler, haber-i vâhidi delil olarak kabul etmezler" (s. 106). Bu yargıya dikkat çekmek ve bunun vakıyı yansıtmadığını belirtmek durumundayız. Zira Hanefi mezhebi de diğer mezhepler gibi haber-i vâhidi delil olarak kullanmıştır. Bunun Hanefi fıkıh külliyyatında sayılamayacak kadar çok örneği mevcuttur. Şu var ki Hanefiler, diğer bazı müçtehitler gibi haber-i vâhidi delil olarak kullanma ve onunla amel etmede birtakım şartlar öne sürmüşlerdir. Hanefi usul-i

fıkıh kitaplarında müsellemler olan bilgi bu şekildedir.¹

Müellif İslam fıkıhının önemine değinirken şöyle demektedir: “Müslümanlar İslam fıkıhının hükümlerini terk etmeyi mübah gördüklerinde, Kur’an ve Sünneti terk etmeyi mübah görmüş olurlar; İslam’ı muattal (hükümsüz) kılarlar” (s. 115). Fıkıhın kaynağının Kitap ve Sünnet olduğunu ifade eden bu düşünceler, fıkıhın önemini ve değerini de hakkıyla ortaya koymaktadır.

Eserin Bazı Özellikleri

1. Eser, itikat bölümünde düşündürücü noktelerle renklendirilmiş ve kolaylaştırılmıştır. Önemli konuların sonuna eklenen hikâye ve temsiller, kitabın okunmasını kolay ve zevkli hale getirdiği gibi konunun anlaşılmasını da sağlamıştır (s. 11, 16).

2. Eser okuma parçalarıyla zenginleştirilmiştir. Bu okuma parçaları, sonuna eklendiği konuyla ilgili farklı açılımlar ve ufuklar vermektedir (s. 22, 31, 54, 81).

3. Kitaplara iman bahsinde Kur’an-ı Kerim’le ilgili çok faydalı bilgiler verilmiştir. Kur’an-ı Kerim okumanın manevi yönleri, onun manasını anlamaya mani olan haller gibi bulunması nadir bilgiler takdire şayandır (s. 46-51).

4. Yine itikat bölümünde olağanüstü olayları klasik bir şekilde tanıtmak yerine; orijinal bir hiyerarşik taksim yapılmıştır. Olağanüstü olayların mucize ve harika diye önce ikiye ayrılması; sonra irhasat, keramet, istidrac, meûnet, ihanet gibi olağanüstü olayların birer harika çeşidi olarak verilmesi, mucizenin diğer olağanüstü olaylardan tamamen ayrı bir tür olduğunu göstermesi açısından önemlidir (s. 58-59).

5. İtikat bölümünün sonunda küfrü gerektiren hallerden bahsedilmiştir. Bu konu küfrü gerektiren inanışlar, sözler ve eylemler şeklinde üç başlık altında incelenmiştir. Hem itikadı hem de ameli ilgilendiren böyle bir konunun ele alınması, itikat bölümünden ibadet bölümüne geçişte zihinsel bir hazırlık ve konular arası münasebeti sağlamıştır (s. 101-104).

6. Delillerin tercümeleri genellikle eksik verilmiştir. Müellif delilin (özellikle hadis-i şerifin), ele aldığı meseleye delalet eden kısmını tercüme etmekle yetinmiştir. Delil metninin tümünün tercümesini vermemiştir. Muhtemelen zihinler sadece meselenin delilini idrak etsin, başka konulara yönelmesin diye böyle bir yola başvurmuştur. Fakat kanaatimiz, diğer müelliflerin yaptığı gibi delilin tam tercümesinin verilmesinin daha faydalı olacağı yönündedir. Çünkü bir delilde ders alınması, öğrenilmesi gereken birçok faydalı bilgi ve delalet söz konusu olabilmektedir.

1 Bkz. Ebü Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl e’s-Serhasî, Usûlu’s-Serhasî, Thk: Ebu’l-Vefâ e’l-Efgânî, (Beirut: Dâru’l-Fikr, 2005), 249; Nizamuddin e’s-Şaşı, Usûlu’s-Şaşı, Talik: e’l-Leknevi, (Dımaşk: Dâr-u İbn Kesir, 2011), 210; Haber-i vâhidle amelin şartları için bkz. aynı eser, 214-219.

7. Müellif, güncel meselelerde şahsi kanaatlerini de dile getirmiştir. Örneğin zekât mallarını değiştirmenin caiz olmadığı meselesini anlatırken, yardım derneklerinin para olarak aldıkları zekât mallarını, gıdaya daha çok ihtiyaçları vardır düşüncesiyle, öğrencilere gıda olarak teslim etmelerini reddeder ve karşı çıkar (s. 343). Vekilin zekâtı tehir etmesinin caiz olmadığı meselesinde, yine hayır cemiyetlerinin yaptığı yanlış bir uygulamaya dikkat çekmiştir. Şöyle ki; mal sahiplerinin hayır kurumlarına bıraktıkları zekât paraları, bu kurumlar tarafından kurumun hesabına yatırılarak bekletilip aylık taksitler şeklinde peyderpey dağıtılmaktadır. Müellif, bu parayı bekletmenin caiz olmadığını, derhal hak sahiplerine verilmesi gerektiğini belirtmektedir (s. 361).

Müellif, günümüzde Haşim ve Muttalib oğullarına zekât vermenin caiz olduğu düşüncesindedir. Çünkü onlar eskiden zekât almamalarına karşılık ganimetten pay alıyorlardı. Şimdi ise onlara devlet hazinesinden ve ganimetten herhangi bir şey verilmemekte, bu da onları sıkıntıya sokmaktadır (s. 369).

Müellif, günümüzde harita üzerinde olup henüz inşa edilmemiş dairelerin satışını da istisna akdi içinde değerlendirip bu satışın sahih olduğu görüşündedir (s. 498).

8. Eserde lukata (buluntu mal) konusunda belki de mutavvel fıkıh kitaplarında dahi bulamayacağımız faydalı ve detaylı malumatlar verilmiştir (s. 522-532).

9. Aynı şekilde nikâh konusunda da takdire şayan birçok detay mevcuttur. Söz gelimi evliliğe teşvikten nikâhın meşru kılınışının hikmetlerine, nikâhın keyfiyetinden ailenin önemine, aile fertlerinin birbirlerine karşı görevlerinden çok evlilikle ilgili meselelere, evlenecek kişilerde aranan vasıflardan evlilik teklifine, kız istemeden evlenecek kişiler hakkında araştırma yapmaya varıncaya kadar hüküm ve adabının bilinmesi gereken birçok konuda faydalı ve önemli malumatlar verilmiştir (s. 533-566).

10. Şafii mezhebine göre hazırlanan ilmihalde diğer mezheplerin görüşlerine yer verilmemiştir. Bunun birkaç istisnası söz konusudur. Bu istisnalar bazen metinde bazen dipnotta görülmektedir. Mesela setr-i avret konusunda Hanbelilerin Müslüman olan kadınla gayr-ı müslim kadın arasında fark görmedikleri görüşü zikredilmiştir (s. 193). Cemaatle namazın sahih olmasının şartları konusunda Hanefi mezhebine göre yabancı kadına ve edep mahalline dokunmanın abdesti bozmadığından bahsedilmiştir (s. 279). Namazları cemaatle iade etme meselesinde Hanefi ve Maliki mezheplerinin (s. 280), zekâtın hak sahiplerine ödenme şekliyle ilgili Şafiiiler dışındaki cumhurun farklı olan görüşlerinden söz edilmiştir (s. 366). Borçlu olan kimsenin malına zekâtın düşüp düşmemesi (s. 370) ve haccın vaciplerinden Müzdelife'de vakfe ile ilgili Hanefi mezhebinin görüşüne değinilmiştir (s. 417).

11. Müellif, güncel bazı meselelerde yer yer diğer mezheplerin görüşlerini zikredip tercihte bulunmuştur. Mesela fitır sadakasının verileceği gıda maddeleri meselesinde, Hanefi mezhebinin görüşüne değinmesinin yanı sıra günümüzde bu görüşün, yani gıda yerine gıda bedelinin para olarak verilmesinin, tercihe şayan olduğunu belirtmiştir (s. 375).

Riba konusunda ribevî malların veznî veya keylî olmasında belirleyici ölçütün örf olduğu şeklindeki Ebu Yusuf'un görüşünü zikretmiş ve tercih etmiştir (s. 476).

İstisna akdinde paranın peşin verilmesi Şafii mezhebinde şarttır. Hanefi mezhebinde ise para peşin olmasa da akit caizdir. Müellif, günümüzde yapılan istisna akitlerinde çoğunlukla bu şarta uyulmadığından, akdin batıl olmaması için Hanefi mezhebinin görüşüyle amel edilmesini tercih etmektedir. Bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Bu hususta Şafii mezhebine bağlı olanların Hanefi mezhebinin görüşünü taklit etmelerinde herhangi bir mani yoktur. Çünkü bu tür akitlere halkın ihtiyacı vardır. Bugün halkın çoğu bu tür akitleri yapmaktadır” (s. 497-498).

Herhangi bir ilim alanında ortaya konan eserler tarihsel olarak incelendiğinde, her dönem yazılan eserlerin bir önceki dönemin eserlerine göre daha mütakâmil olduğu görülür. Ancak bu, ilmihal türü eserlerde böyle olmamıştır. Zira Mehmet Zihni Efendi'nin Nimet-i İslam'ı ve Ömer Nasuhi Bilmen'in Büyük İslam İlmihali, ülkemizde kaleme alınan ilk ilmihaller olmasına rağmen bu alanda zirvedeki iki eserdir. Bu iki ilmihal üslup, muhteva, kapsam ve daha birçok açıdan halen aşılammış iki şaheserdir. Bununla beraber tanıtmaya çalıştığımız ilmihalin de, Şafii mezhebine mensup olanların bu alandaki ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olduğunu belirtmeliyiz.